

Recenzja publikacji: Dr. Kerstin Hinrichsen, *Die Erfindung der Ziemia Lubuska. Konstruktion und Aneignung einer polnischen Region 1945–1975*, *An der mittleren Oder. Eine Kulturlandschaft im deutsch-polnischen Grenzraum*, Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht 2017, ISBN 9783847106548

Zrecenzował(a): Dr. Aleksandra Kmak-Pamirska

Redakcja naukowa: Dr. Marcin Jarząbek

Data publikacji: 24.07.2018

DOI: 10.11584/opus4-802

Recenzja zbiorowa publikacji: Kerstin Hinrichsten, *Die Erfindung der Ziemia Lubuska. Konstruktion*, 2017 und *Aneignung einer polnischer Region 1945–1975* i Marta J. Bąkiewicz (red.), *An der mittleren Oder. Eine Kulturlandschaft im deutsch-polnischen Grenzraum*, 2016.

Region Ziemi Lubuskiej leży na zachodzie Polski, przy granicy z Niemcami i stanowił po 1945 r. część tzw. Ziemi Odzyskanych. Do 1950 r. Ziemia Lubuska wchodziła w obręb województwa poznańskiego, następnie zielonogórskiego, a po kolejnych zmianach administracyjnych w 1975 r. podzielono ją między dwa województwa zielonogórskie i gorzowskie, by w 1998 r. stworzyć województwo lubuskie. Warto wspomnieć, że prace poświęcone Ziemi Lubuskiej są liczne. Wystarczy przejrzeć stronę Muzeum Ziemi Lubuskiej, w tym publikacje monograficzne i wydawnictwa ciągłe, by zauważyć jak duża liczba książek i artykułów dotyczy tego obszaru. Pozycje te koncentrują się na odmiennych zagadnieniach, na kwestiach stricte historycznych, migracjach ludności, aktorach społecznych, poszczególnych miastach jak Zielona Góra, Gorzów, czy Wschowa bądź konkretnych aspektach kultury. Oczywiście obszar Ziemi Lubuskiej związany jest także z tematyką pogranicza i problematyką Ziemi Odzyskanych (terminu stosowanego w okresie Polskiej Republiki Ludowej). Jak wiadomo badania skupione na regionach, obszarach przygranicznych, regionalizmach i regionalności są tematami nośnymi w ostatnich latach, szczególnie w perspektywie porównawczej i ponadnarodowej.

Publikacje, które tutaj recenzuję, łączą w sobie różne pola badawcze, ale cechują się odmienną perspektywą. Książka kulturoznawczyni i historyczki Europy Środkowo-Wschodniej Kerstin Hinrichsen pt. „*Die Erfindung der Ziemia Lubuska. Konstruktion und Aneignung einer polnischer Region 1945-1975*” analizuje tworzenie nowego regionu na mapie, a zarazem w świadomości społecznej Polaków po 1945 r. Rozważając tę kwestię, trzeba skupić się nie tylko na konstrukcji regionu, ale i podmiotach biorących udział w procesie tworzenia, okresie tworzenia, narzędziach, instrumentach w nim wykorzystywanych oraz celu – planowanym efekcie. Autorka skrupulatnie bada i omawia te zagadnienia, co jest dużym atutem publikacji. Wychodząc od problemu zmian terytorialnych po II wojnie światowej, wysiedleń i osiedleń ludności z terenów wschodnich i zachodnich Polski, będących efektem porozumień międzynarodowych – konferencji w Poczdamie, przechodzi do kwestii tworzenia nowego regionu, na tzw. Ziemach Odzyskanych. Autorka dookreśla nazwę Ziemi Lubuskiej nawiązującą do nazwy średniowiecznego słowiańskiego plemienia Lubuszan, których gród mieścił się po lewej stronie Odry, następnie opisuje zasięg terytorialny nowego województwa zielonogórskiego oraz nowoprzybyłą ludność.

Główne ramy czasowe pracy to okres od 1945 r. do 1975 r., czyli od momentu przejścia tego obszaru przez władze polskie i wysiedleń mieszkańców niemieckich, a zarazem sprowadzania polskich obywateli, przez istnienie od 1950 r. do 1975 województwa zielonogórskiego i tworzenie polskiego regionu. Interesujące są analizy ukazujące tworzenie historii, tradycji i tożsamości zbiorowej ludności zamieszkującej ten obszar. Autorka podąża za konstatacją Hobsbawma tradycji wynalezionych, pisząc o tworzeniu polskiego regionu i Polaków na Ziemi Lubuskiej. Nowoprzybyła społeczność nie była związana z tym terenem, dlatego tym bardziej ciekawe jest to, jakie

strategie zastosowano, by owa ludność czuła więź z regionem i jego tradycją. Hinrichsen bardzo skrupulatnie i rzeczowo omawia te procesy, nie tylko zaangażowane podmioty, poszczególne postaci i instytucje, ale i konkretnie zaplanowane strategie i ich wdrażanie. Bardzo ciekawą częścią publikacji są zagadnienia tworzenia kontynuacji historycznej tj. ukazanie związku Ziemi Lubuskiej po 1945 r. z polską historią i „repolonizacja” – wykazanie polskości owego regionu. Podmiotom zaangażowanym wówczas w tworzenie historycznego obrazu udało się znaleźć ów punkt styczny, mianowicie okres Piastów. Ponadto formalnie tworzone polski region polonizując go, zmieniając nazwy na polskie, w tym np. nazwy ulic (w przeciągu 1945 r. 167 ulicom nadano nowe nazwy), godło i symbole. Kolejnym elementem składającym się na ten etap było tworzenie mitu słowiańskości regionu, wskazywanie momentów świadczących o pierwotnej polskości terenu. W efekcie stworzono region z nowymi nazwami, nowymi granicami, nową ludnością i nową polską historią, która jak wskazywali aktywiści społeczno-polityczni, była lepsza dla owego obszaru od okresu niemieckiego, ponieważ wiązała się z jego świetnością.

Po formalnym i materialnym stworzeniu regionu (jeśli można tak powiedzieć) – nadaniu mu nazwy, granic i osiedleniu ludności, trzeba było stworzyć tradycję i wspólną tożsamość społeczności. Autorka śledzi te procesy na poszczególnych stronach publikacji i opisuje zastosowane instrumenty i strategie. Głównymi elementami obrazu historycznego były wspomniane odwołania do historii Piastów, opisy ważnych polskich bitew na tym terenie. Instrumentami przekazu i rozprzestrzeniania obrazu były między innymi publikacje popularnonaukowe, bajki i legendy, przewodniki turystyczne, filmy czy audycje radiowe. W omawianym w pracy okresie tworzone nowy region, jego historię, tradycję i kulturę, w tym związek społeczności z ziemią, celem stworzenia identyfikacji świadomościowej społeczeństwa z ziemią, z którą polscy obywatele nie byli kulturowo i politycznie związani. Zastosowane strategie władz i poszczególnych podmiotów osiągnęły zamierzony cel, stworzono polski region, z którym utożsamiali się jego mieszkańcy. Poszczególne zagadnienia zostały skrupulatnie przeanalizowane oraz omówione w oparciu o bogaty materiał źródłowy polsko- i niemieckojęzyczny: m.in. archiwalia, prasa, literatura, podręczniki, przewodniki turystyczne, opracowania naukowe. Publikacja ta jest istotnym wkładem w badania nad regionami ich konstytuowaniem, rozpatruje ona ową problematykę przez pryzmat tworzenia regionu, a nie od wewnątrz, czyli z perspektywy regionalistycznej, która jest dość dobrze zbadana. Jest to duża zaleta pracy. Ciekawe byłoby porównanie przeanalizowanych procesów z drugim regionem, na przykład byłymi polskimi terenami wschodnimi i zastanowienie się nad możliwością stworzenia modelu konstruowania regionu. Ciekawą kontynuacją analiz byłoby wskazanie, które elementy przetrwały w świadomości społecznej do dnia dzisiejszego, a które zostały zapomniane bądź wyparte.

Częściową odpowiedź na to pytanie można znaleźć w publikacji zbiorowej pt. „An der mittleren Oder. Eine Kulturlandschaft im deutsch-polnischen Grenzraum” wydanej pod redakcją Marty Jadwigi Bąkiewicz, która jest efektem polsko-niemieckiej współpracy badawczej w ramach interdyscyplinarnego projektu pt. Kulturowo-historyczny krajobraz Środkowego Nadodrza realizowanego w Polsko-Niemieckim Instytucie Badawczym w Collegium Polonicum w Słubicach w latach 2014-2015. W skład projektu wchodziło kulturoznawcy, literaturoznawcy, historycy, historycy sztuki, fenomenologowie przestrzeni i teologowie. Hasłem przewodnim projektu a zarazem publikacji była „kultura sąsiedztwa” (s. 20) [1]. Publikacja jest tomem zbiorowym poprojektowym, w związku z czym składa się z krótkich przyczynków skupionych wokół obszaru Środkowego Nadodrza. Część z nich bezpośrednio dotyczy tematyki Ziemi Lubuskiej, inne odwołują się do motywów historycznych bądź poszczególnych postaci i ich twórczości. Artykuły koncentrujące się na Ziemi Lubuskiej poruszają dookreślone przez Hinrichsen punkty charakterystyczne dla owego tworzonego po 1945 r. na nowo regionu, co stanowi ciekawe uzupełnienie. Zagadnienia: mitu piastowskiego, polskiej rdzenności ziem, polskiej przeszłości i tworzenia polskiego regionu poruszają m. in. Beata Halicka [2], Małgorzata Mikołajczak [3] czy Kamila Gieba [4]. Artykuły analizują i ukazują nie tylko ów polski etap historii regionu Ziemi Lubuskiej, ale i kolejny, który zaczął krystalizować się po transformacji politycznej, społecznej i gospodarczej 1989 r. Są także propozycją możliwości badania i analizowania regionu per se, tu: Ziemi Lubuskiej, obszaru Środkowego Nadodrza.

Wychodząc od tego, że historia regionów, przeszłość społeczności mieszkającej na ich terenie jest złożona, trzeba mieć na uwadze, że ich obraz kulturowy był kształtowany na przestrzeni lat przez różne czynniki polityczne, społeczne, historyczne, narodowe czy kulturowe, w tym religijne. Dlatego analizując to zagadnienie, należy stosować odpowiednio dobrane metody i narzędzia, w tym perspektywę międzykulturową i ponadnarodową. Przykładowo, omawiając formowanie się regionalnej tożsamości w regionie lubuskim, Mikołajczak podkreślała, że chcąc określić kształt relacji polsko-niemieckich na pograniczu lubuskim, trzeba wziąć pod uwagę historię i poszczególne wydarzenia historyczne, w tym koniec II wojny światowej (1945 r.), utworzenie województwa

zielonogórskiego (1950 r.), podpisanie układu o podstawach normalizacji stosunków między Polską Rzeczpospolitą Ludową i Republiką Federalną Niemiec (1970 r.), początek transformacji ustrojowej (1989 r.) oraz wejście Polski do Unii Europejskiej (2004 r.). Zdaniem Mikołajczak analizującej poezję regionu lubuskiego, te wydarzenia nie pozostały bez wpływu na kształt tożsamości kulturowej, literatury i poezji, czy identyfikacji twórców owego regionu. W swoich analizach wyodrębniła ona pięć typów konceptualizowania regionalnej przestrzeni w poezji lubuskiej, mianowicie: 1) historyczny, oparty na micie piastowskim, 2) identyfikujący, ukierunkowany na szukanie sygnatury regionalnej w topografii, 3) uniwersalizujący, kierujący lokalną przestrzeń w nawiązaniu do kulturowych mitów i symboli, 4) interkulturowy, akcentujący niemiecką przeszłość regionu oraz 5) transkulturowy, niwelujący narodową różnicę i apelujący do wizji sąsiedzkiej wspólnoty na pograniczu (s. 157)" [5]. Jest to właśnie ten nowy sposób badania, pisania i tworzenia regionu: nie z perspektywy narodowej, a wielokulturowej. Były, są i będą momenty, w których lokalni aktorzy będą chcieli wyprzeć poza główny dyskurs narodowy ową wielokulturowość, jak na Ziemi Lubuskiej przed 1989 r., jednak jak pokazuje historia, z czasem odradza się ona i wychodzi na pierwszy plan.

Tak też stało się w omawianym przypadku. Marta J. Bąkiewicz analizuje region z perspektywy tekstu i postrzegającą jego krajobraz kulturowy, tak jak i Kamila Gieba, jako palimpsest, czyli wielopłaszczyznowość kulturową regionu, którą cechuje zmienność wynikająca z kontekstu i czynników politycznych, społecznych i kulturowych. Marta J. Bąkiewicz w tekście pt. „Ein Lebuser Palimpsest zwischen gestern und heute" [6] oprócz zagadnień teoretycznych, w tym terminologicznych i literaturoznawczych, dookreślających pojęcie palimpsestu i wyjaśniających ujęcie regionu z perspektywy tekstu, opisuje przemiany krajobrazu kulturowego w regionie lubuskim, wyjście od polskości, a następnie zauważenie niemieckiej przeszłości. Warto nadmienić, że literatura piękna i poezja to tylko jedno z wielu źródeł, ale o tyle istotne, że odzwierciedla nastroje społeczne danego okresu i danej rzeczywistości historycznej. Oczywiście są one nacechowane subiektywizmem i emocjami, ale tym ważniejszy jest warsztat badawczy, którego nie brakuje u wyżej omawianych autorów i autorek analizujących teksty literackie – epickie i poetyckie. We wspomnianym tomie można także znaleźć przyczynki skupiające się na konkretnym wkładzie poszczególnych aktorów kulturowych czy instytucji w historię i tożsamość kulturową regionu oraz ukazujące kontynuacje i ich brak między przeszłością a terażniejszością.

Bardzo ciekawą analizę zawiera tekst Marcellego Tureczka pt. „Denkmalererinnerung im Lebuser Raum und seine gegenwaertigen Reminiszenzen" [7] analizujący niemieckie pomniki kultury pamięci, które usuwano po 1945 r., przywracane do przestrzeni kulturowej po 1989 r. Omawiany tom zbiorowy stanowi wkład w badania nad krajobrazem kulturowym regionów granicznych, ukazuje zmianę tożsamości kulturowej regionu Środkowego Nadodrza na przestrzeni lat i sposoby jej analizy z perspektywy kulturoznawczej i literaturoznawczej. Dużym plusem publikacji jest międzynarodowy i interdyscyplinarny charakter zespołu badawczego. Książce można by zarzucić nadmierną różnorodność tematyczną, a wielu poszczególnym tekstom ich niewielką długość, przez co niektóre zagadnienia potraktowane są pobieżnie jak np. związek regionu lubuskiego z tradycją winiarską. Z drugiej strony jednak tom pozwala czytelnikowi zapoznać się z tematem i odsyła do konkretnych bardziej dokładnych pozycji.

Obydwie omówione powyżej pozycje pomimo ich odmiennej perspektywy badawczej są dużym wkładem zarówno w tematykę Ziemi Lubuskiej, jak i regionalną – regionalistyczną, a zarazem konstytuowania regionu. Ukazują poruszaną kwestię z perspektywy wielokulturowej i ponadnarodowej, co stanowi ich duży atut. Polecam obydwie pozycje nie tylko badaczkom i badaczom ziemi lubuskiej, ale i osobom zajmującym się problematyką regionów, kształtowania tożsamości i stosunków polsko-niemieckich. Osobom, które już są zaznajomione z powyższą tematyką, jak i nowicjuszom w tej dziedzinie.

[1] An der mittleren Oder. Eine Kulturlandschaft im deutsch-polnischen Grenzraum, red. Marta J. Bąkiewicz, Paderborn 2016, s. 20.

[2] Beata Halicka, Vom Bistum Lebus zur Wojewodschaft Lebuser Land, [w:] An der mittleren Oder..., s. 40-63.

[3] Małgorzata Mikołajczak, Die kulturelle Landschaft der Region in der Lebuser Poesie, [w:] An der mittleren Oder..., s.137-157.

[4] Kamila Gieba, Die kulturelle Landschaft der Region und ihr Wandel in der Lebuser Nachkriegsprosa, [w:] An der mittleren Oder..., s. 158-170.

[5] Małgorzata Mikołajczak, Die kulturelle..., s. 157.

[6] Marta J. Bąkiewicz, Ein Lebuser Palimpsest zwischen gestern und heute, [w:] An der mittleren Oder..., s. 23-39.

[7] Marcei Tureczek, Denkmalererinnerung im Lebuser Raum und seine gegenwärtigen Reminiszenzen, [w:] An der mittleren Oder..., s. 185-205.

Recenzja została pierwotnie opublikowana na www.pol-int.org.